

آموزش قرائت

www.ketab.ir

روانخوانی و تجوید

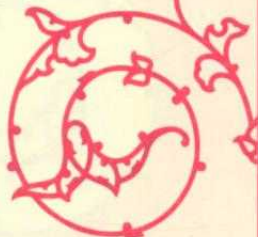
علی جیسے

آموزش قرائت

قرآن مجید

روانخوانی و تجوید

سرشناسه: حبیبی، علی
 عنوان و نام پدیدآور: آموزش قرائت قرآن کریم (روانخوانی و تجوید) / علی حبیبی.
 مشخصات نشر: قم: مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه خراسان، مرکز نشر هاجر
 مشخصات ظاهری: ۳۰۴ ص.، ۲۷/۵×۱۴/۵ س.م.
 شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۳۷۸-۴۴۹-۹
 وضعیت حقوقی: فبا
 موضوع: قرآن -- آموزش
 قرآن -- Study and teaching -- Qur'an -- Recitation -- Study and teaching
 موضوع: قرآن -- تجوید -- آموزش
 قرآن -- Study and teaching -- Recitation -- Study and teaching
 شناسه افزوده: حوزه علمیه قم. مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه خراسان. مرکز نشر هاجر
 شناسه افزوده: Hozeh Elmieh Qom. Center management ; Hozeh Elmieh sisters. Centre Publications hajar
 رده بندی کنگوه: ۵/۴۷PB
 رده بندی دیویی: ۷۰۱۵/۷۹۲
 شماره کتابشناسی ملی: ۹۷۳۵۰۳۸
 اطلاعات رکورد کتابشناسی: فبا

مرکز نشر هاجر
 ناشر تخصصی زن و خانواده
 علی حبیبی
 ۳۰۴ صفحه رقعی
 ۹۷۸-۶۰۰-۳۷۸-۴۴۹-۹
 ۱۰۰۰ نسخه
 چاپخانه زلال کوثر
 چاپ دوم ۱۴۰۳
 قیمت در HajarPub.ir

www.ketab.ir

۱۵۲,۰۰۰

قم - بلوار معلم - مجتمع ناشران - واحد ۱۱۴
 تلفن: ۰۲۵-۳۱۰۱۵ پیامک: ۱۰۰۰۳۱۰۱۵
 hajarpub.ir info@hajarpub.ir

فهرست مطالب

۱۳	پیش‌گفتار
بخش اول: روان‌خوانی قرآن کریم	
۲۵	درس اول: الفبای زبان عرب و حروف مقطعه در قرآن کریم
۳۱	درس دوم: صداهای کوتاه «حرکات»
۳۵	درس سوم: صداهای کشیده (حروف مدی) ۱
۳۹	درس چهارم: صداهای کشیده (حروف مدی) ۲
۴۵	درس پنجم: سکون
۵۱	درس ششم: تشدید
۵۷	درس هفتم: مد
۶۳	درس هشتم: تنوین
۶۹	درس نهم: حروف ناخوانا ۱
۷۵	درس دهم: حروف ناخوانا ۲
۸۳	درس یازدهم: حروف نانوشته
۸۹	درس دوازدهم: رفع التقای ساکنین
۹۳	درس سیزدهم: وقف و ابتدا
۱۰۳	درس چهاردهم: تمایز حروف ۱
۱۱۲	پرسشهای چهارگزینه‌ای بخش اول

بخش دوم: تجوید قرائت قرآن کریم

۱۱۹	پیش‌گفتار: آداب و احکام تلاوت قرآن کریم
۱۲۹	درس اول: قرائت، ترتیل و تجوید قرآن کریم
۱۳۹	درس دوم: آشنایی با مخارج حروف ۱
۱۵۱	درس سوم: آشنایی با مخارج حروف ۲
۱۵۹	درس چهارم: آشنایی با مخارج حروف ۳
۱۶۷	درس پنجم: آشنایی با صفات حروف ۱
۱۷۷	درس ششم: آشنایی با صفات حروف ۲
۱۸۷	درس هفتم: تمایز حروف ۱
۱۹۵	درس هشتم: تمایز حروف
۲۰۳	درس نهم: تفخیم و ترفیق
۲۱۳	درس دهم: ادغام
۲۲۳	درس یازدهم: احکام میم ساکن
۲۲۹	درس دوازدهم: احکام نون ساکن و تنوین ۱
۲۳۵	درس سیزدهم: احکام نون ساکن و تنوین ۲
۲۴۱	درس چهاردهم: مد و قصر ۱
۲۴۹	درس پانزدهم: مد و قصر ۲

بخش سوم: وقف و ابتدا

۲۵۹	درس اول: وقف و ابتدا
۲۶۷	درس دوم: اقسام وقف بر اساس تقسیم‌بندی ابن‌الجزری
۲۷۵	درس سوم: اقسام وقف بر اساس تقسیم‌بندی سجاوندی
۲۸۳	درس چهارم: رموز وقف (سجاوندی)
۲۸۹	درس پنجم: خاتمه
۳۰۲	منابع تحقیق

کتاب آموزش قرائت قرآن کریم، اگرچه در سال‌های قبل چاپ و تدریس شده، اما بر اساس پیشنهاد مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه خاوران بازنگری و تدوین گردیده است. استفاده از تصاویر و نمودارهای آموزشی مناسب، تکمیل و غنی‌سازی احکام فقهی موجود در کتاب، افزودن مباحثی با عنوان «یادسپاری» که به تعمیق دانسته‌های علمی اساتید و طلاب می‌انجامد، از جمله ویژگی‌های ویراست جدید است.

این کتاب شامل سه بخش روانخوانی، تجوید و وقف و ابتدا می‌باشد. مخاطب این کتاب دانش پژوهانی هستند که در زمینه روانخوانی و علامتگذاری قرآن کریم آشنایی اجمالی دارند، ولی به علت نداشتن تمرین‌های روانخوانی قرآن مسلط نیستند و علاقه دارند تا قواعد علم تجوید و وقف و ابتدا را در بدو ورود به قرآن کریم فرا گرفته و درک بهتری از آموزه‌های قرآنی یابند.

این کتاب می‌تواند خلأهای متون درسی متعارف آموزش قرآن را تکمیل کند و در سایه‌بینش جامع بیرونی حاصل از مطالعه محتوایی این کتاب، زمینه مساعدی فراهم آورد تا طلاب گرامی با کسب مهارت روانخوانی قرآن به درک بهتر آموزه‌های این کتاب الهی رسیده و نگرشی جامع بر ابعاد و زوایای پیدا و پنهان آن برای عمل در زندگی به دست آورند. با عنایت به اطلاعات دسته‌بندی شده و منسجمی که در این کتاب گرد آمده شایسته است این مجموعه به عنوان یک منبع پیش نیاز برای ورود به حوزه آموزش قرآن کریم در برنامه درسی طلاب ارجمند حوزه‌های علمیه و دانشجویان گرانقدر قرار گیرد تا پیش از ورود به حوزه آموزش، مهارت‌های لازم و ضروری مربوط به روخوانی و روانخوانی کتاب الهی را فرا گرفته و با نگرش صحیح در این وادی مهم گام نهند.

مرکز نشر هاجر با درک صحیح از این نیازها و همراهی با مولف محترم در ویرایش و تدوین کتاب تلاش نموده متن فعلی را افزون بر برخورداری از جامعیت مطالب و درج نکات مهم درس، تبویب و دسته‌بندی مطالب به گونه‌ای ارائه نماید که زمینه یادگیری آسان مطالب را برای عموم خوانندگان فراهم آورد و از روانی و گویایی لازم برخوردار باشد. نقد عالمانه صاحبان رأی و اساتید گرانقدر فرصتی مغتنم است تا در اصلاح و تکمیل این مجموعه قدم‌های بعدی را برداریم.

مرکز نشر هاجر

ناشر تخصصی زن و خانواده

www.ketab.ir

اهداف و ویژگی های کتاب

یکی از اصول نوشتن کتاب های درسی، شناخت فراگیران، و انتظاراتی است که از خواندن آن کتاب از آنها می رود. گاهی کتاب آموزش صحیح خوانی قرآن برای عموم نوشته می شود و هدف فقط تسلط بر قرائت درست قرآن است؛ اما گاهی برای افرادی نوشته می شود که باید در بیان مسائل شرعی صحت قرائت پاسخگوی مردم نیز باشند. دانش قرائت و تجوید در صدر اسلام برای صحت قرائت قرآن کریم وضع شد و مباحث آن مستند به اقوال علمای آن بود که کیفیت قرائت پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله را به صورت مستند نقل می کردند. اما امروزه قرائت قرآن مشهور مستند برخی افراد شده است، در حالی که علمای قرائت و تجوید، قرائت استاندارد را معتبر می دانند که براساس قواعد مورد اتفاق علمای این فن باشد^۱ و شهید اول رحمته الله علیه ملاک صحت شرعی قرائت را «إخراج الحروفِ مِنْ مَخارجِهَا الْمَنْقُولِ بِالتَّوَاتُرِ» می داند^۲ و همه فقهای بزرگوار به آن فتوا داده اند. صحیح خوانی قرآن افزون بر کیفیت قرائت (از حیث حرکات و سکنات و تشدید)

که باید به صورت متواتر نقل شده باشد از جهات ذیل نیز قابل بررسی است:

۱. رسم و ضبط: کتابت و علامت گذاری قرآن براساس رسم الخط های مختلف؛

۲. تجوید: تلفظ حروف از مخارجی که به صورت متواتر نقل شده است؛

۱. جُهد المقل، ص ۸۵؛ الدرر السنية عند علماء التجويد، ص ۶۲.

۲. المقاصد العلية فی شرح الرسالة الألفية، ص ۲۵۶ (الرابع عشر من واجبات القراءة). شهید اول: شیخ بزرگوار و فقیه برتر، ابو عبدالله محمد بن مکی بن شمس الدین محمد دمشقی، عاملی، جزینی، معروف به شهید اول، پیشوای مذهب و شریعت، مقتدای پژوهشگران، بزرگ طایفه شیعه و یکی از بهترین آنها در روزگار خویش، و بعد از محقق حلی رحمته الله علیه سرآمد فقهای عصر خویش بود. وی در سال ۷۳۴ متولد شد و در سال ۷۸۶ به شهادت رسید (قمی، هدیه الاحباب، ترجمه غلام حسین انصاری، ص ۳۴۷).

۳. وقف و ابتدا: انتخاب محل مناسب برای وقف و ابتدا و نحوه وقف کردن بر آخر کلمات.

طلاب علوم دینی باید با اصطلاحات این علوم آگاهی کامل داشته باشند تا به فرموده شهید ثانی رحمته الله علیه از صحت قرائت خود مطمئن شوند و با اطمینان خاطر به آموزش آنها بپردازند. این حداقل انتظاری است که مردم از طلاب علوم دینی دارند.

برای تحقق اهداف مذکور این اثر در سه فصل جداگانه و مستند به کتب قدما نوشته شده است؛ مباحث فقهی هر یک از مباحث به تفکیک در آخر هر درس آمده و برای فهم بهتر از تصویر و آرای علمای آواشناسی استفاده شده است. همچنین برای تسلط بر صحیح خوانی قرآن، در آخر هر بحث تمرینات لازم آمده است. برای علاقه مندان به آموزش قرآن نیز راهنمای تدریس روخوانی و تجوید به تفکیک تهیه شده است.

این اثر نتیجه بیش از چهار سال تحقیق و تألیف و تدریس صحیح خوانی قرآن کریم است که خداوند تفضل کرده اند.

www.ketab.ir

۱. المقاصد العلیة فی شرح الرسالة الألفية، ص ۲۴۰. «شهید ثانی»: فقیه بزرگوار زین الدین بن احمد جُبعی عاملی معروف به شهید ثانی، امر او در عدالت، شکوه، دانش، کرامت، پارسایی، عبادت، تقوا، تحقیق، مهارت و داشتن فضایل و کمالات مشهورتر از آن است که ذکر شود... تألیفات او بسیار و معروف اند: در سال ۹۱۱ دنیا آمد و در سال ۹۶۶ به دست برخی از افراد اهل سنت به شهادت رسید (قمی، هدیه الأحابیب، ص ۳۵).

پیش‌گفتار

﴿فَاقْرَءُوا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ﴾^۱.

پس آنچه برای شما ممکن و آسان است، از قرآن بخوانید.

قرآن کریم کلام خداوند رحمان، سند نبوت و معجزه جاوید پیامبر اکرم حضرت محمد بن عبدالله ﷺ و معیار درستی و نادرستی اندیشه و احکام و رفتارهاست.

آنچه مخالف قرآن باشد، بی اعتبار است و دلیل اعتبار هر کلامی انطباق آن کلام با قرآن است. از این رو خداوند متعال از همه خواسته است هر قدر ممکن و آسان است، قرآن بخوانند تا به معارف قرآن و فروع دین مبین اسلام آشنایی پیدا کنند.

قرآن کریم به دو صورت متواتر به دست ما رسیده است:

۱. شنیداری: شنیدن همه قرآن از شخص پیامبر اکرم ﷺ و حفظ و نقل سینه به سینه مسلمانان از صدر اسلام تا کنون؛
۲. نوشتاری: کتابت همه قرآن کریم به دستور پیامبر اکرم ﷺ و نسخه برداری از آن تا به امروز.

وجود هزاران جلد قرآن مکتوب، از صدر اسلام تا کنون، در موزه‌های جهان بدون هیچ تفاوتی در لفظ و کلمات، بهترین دلیل بر تحریف نشدن قرآن کریم است.

قرائت صحیح، همین قرائت مشهور در میان کشورهای اسلامی با علامت‌گذاری ابوالاسود دوئلی^۲ (از شاگردان و اصحاب علی بن ابی طالب رضی الله عنه) است. بنابراین نسبت

۱. مزمل: ۲۰.

۲. ابوالاسود دوئلی (ظالم بن عمرو) شاعری حاضر جواب، قاری قرآن، محدث و مدتی قاضی بصره بود. وی از بزرگان شیعه و از اصحاب خاص امیر مؤمنان حضرت علی بن ابی طالب رضی الله عنه بود و در جنگ صفین در رکاب آن حضرت شرکت داشت و از اصحاب امام حسن و حسین و علی بن الحسین رضی الله عنه بود. ایشان در سال ۶۹ قمری در ۸۵ سالگی در بصره از دنیا رفت. وی کلیات علم نحو را از امام علی رضی الله عنه فرا گرفت و با راهنمایی

آن به حَفْص به سبب پیروی او از قرائت معمول و متداول بین عامهٔ مسلمین است که استادش عاصم به واسطهٔ ابوعبدالرحمان سُلمی از امیر مؤمنان حضرت علی علیه السلام نقل کرده است.^۱

بر اساس صحیحہ زرارہ، امام محمد باقر علیه السلام می فرماید:

إِنَّ الْقُرْآنَ وَاحِدٌ نَزَلَ مِنْ عِنْدِ وَاحِدٍ وَلَكِنَّ الْإِخْتِلَافَ يَجِيءُ مِنْ قِبَلِ الرُّوَاةِ.^۲

قرآن یکی است [و به یک قرائت] از جانب خداوند یگانه نازل شده است، ولی اختلاف [در قرائت] از جانب روایت کنندگان [قرائت] پدید آمده است.

ائمه اطهار علیهم السلام مردم را از قرائت های مختلف باز می داشتند و از آنها می خواستند از قرائت معمول و متداول پیروی کنند؛ چنان که سالم بن سلّمه می گوید: شخصی قرآن را با قرائتی که بین مردم متداول نبود بر امام صادق علیه السلام خواند. حضرت به ایشان فرمودند: «كُفَّ عَنِ هَذِهِ الْقِرَاءَةِ، إِقْرَأْ كَمَا يَقْرَأُ النَّاسُ...»^۳ «از این قرائت خودداری کن. قرآن را آن گونه بخوان که مردم می خوانند».

لزوم یادگیری قرائت قرآن کریم

امامان معصوم علیهم السلام به قرائت قرآن کریم سفارش کرده و مسلمانان را به یادگیری و آموزش آن مأمور ساخته اند. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله می فرماید:

مَا مِنْ مُؤْمِنٍ ذَكَرَ أَوْ أَنْشَى، حُرِّ أَوْ مَمْلُوكٌ إِلَّا وَلِلَّهِ عَلَيْهِ حَقٌّ وَاجِبٌ أَنْ يَتَعَلَّمَ مِنَ الْقُرْآنِ وَ

حضرت به گسترش آن پرداخت و اولین کسی بود که برای صحت قرائت قرآن کریم با نقطه های قرمز رنگ، قرآن را علامت گذاری کرد (صدر، تاسیس الشيعة لعلوم الاسلام، ص ۴۰، ۶۰، ۱۸۶ و ۳۱۸).

۱. معرفت، آموزش علوم قرآنی، ص ۹۸.

۲. کلینی، اصول کافی، ج ۲، ص ۶۳۰.

۳. کلینی، اصول کافی، ج ۲، ص ۶۳۳. قرائت موجود که در جهان اسلام رواج دارد، قرائتی است که همهٔ مسلمانان، هم قائلان به حجیت قرائت سبعة و هم منکران حجیت قرائت سبعة آن را پذیرفته اند؛ چراکه همه قبول دارند قرائت موجود از قرائت هایی است که در زمان ائمه اطهار علیهم السلام و صدر اسلام معمول و متداول بوده است و روایت «... إقْرَأْ كَمَا يَقْرَأُ النَّاسُ...» شامل این قرائت نیز هست. (مؤلف)

يَتَفَقَّهُ فِيهِ.^۱

هیچ مؤمنی نیست، مرد یا زن، آزاد یا برده، مگر اینکه خداوند بر او حق واجبی دارد که باید [به اندازه توانش] قرآن را بیاموزد و در آن [بیندیشد و به معارف و احکامش] آگاهی پیدا کند.

امامان معصوم علیهم‌السلام در احادیث به تعلیم و تعلم قرآن کریم بسیار سفارش، و اجر و پاداش فراوان آن را گوشزد کرده‌اند. در نتیجه مسلمانان مکلف‌اند قرآن را بیاموزند و به دیگران نیز آموزش دهند.

در هر کشوری برای آموزش قرائت قرآن، با توجه به مشترکات فرهنگی، الفبای نگارش و قواعد املا و انشای آن با زبان عربی، شیوه‌های متفاوتی به کار می‌رود. این شیوه‌ها با توجه به پیشرفت فنون آموزش و ابتکار و خلاقیت معلمان مؤمن و متعهد همیشه در حال تکامل و پیشرفت بوده است. همه می‌کوشند علاقه‌مندان را در کوتاه‌ترین زمان با قرائت صحیح قرآن کریم آشنا سازند و هدایت آن در صراط مستقیم الهی قرار دهند. برای یادگیری قرائت صحیح قرآن کریم نخست باید با اصول کتابت و علامت‌گذاری (روخوانی) قرآن کریم آشنا شد و پس از آن با یادگیری قواعد تجوید (تلفظ صحیح حروف با رعایت صفات مُمَيَّزَه و مُحَيَّنَه) و وقف و ابتدا آن قرائت کامل کرد.

ویژگی‌های خط قرآن از صدر اسلام تا کنون

در زمان بعثت پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم با توجه به جاهلیت جزیره‌العرب، کتابت عرب مراحل اولیه را می‌گذرانید و بسیار ساده و ابتدایی و فاقد علامت و نشانه‌هایی بود که امروزه برای نشان دادن حرکات، سکون، تشدید، مد و تنوین یا تشخیص حروف متشابه به کار می‌رود. زمانی که پیامبر اعظم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم به رسالت برگزیده شد، کاتبان وحی قرآن را با رسم الخط رایج آن روز می‌نوشتند و به دلیل بیان شیوا و دلنشین قرآن و نزول تدریجی آن و شنیدن تلفظ صحیح آیات از پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم، در قرائت قرآن کمتر دچار لغزش می‌شدند و چنانچه در تلفظ صحیح کلمه‌ای شک می‌کردند، درباره آن از پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم می‌پرسیدند.

پس از گسترش چشمگیر اسلام، بسیاری از اقوام تازه مسلمان غیر عرب به علت ناآشنایی با زبان عربی نمی توانستند قرآن را صحیح بخوانند؛ حتی خود عرب ها بر اثر معاشرت با آنها تا حدودی از مسیر فطری خویش منحرف شدند و در سخنانشان دگرگونی راه یافت؛ تا آنجا که به تدریج اشتباه در بیان فصحای عرب نیز به چشم می خورد. این امر علی بن ابی طالب علیه السلام را بر آن داشت که برای حفظ قرآن کریم قواعدی را پایه ریزی کند و آن را به شاگرد خود، ابوالاسود دوئلی، آموزش دهد.^۱

ابوالاسود پس از آن تصمیم گرفت برای صحت قرائت عموم، قرآن را علامت گذاری کند. او برای این کار یکی از برجسته ترین نویسندگان آن روز را به کار گرفت و از وی خواست که قرآن را با رنگی متفاوت با رنگ متن طبق گفته های او علامت گذاری کند. همچنین از آن نویسنده خواست که هنگام تلاوت قرآن به حرکت^۲ لب های او نگاه کند. اگر هنگام تلفظ حرفی لب های او حالت گشودن گرفت، یک نقطه با رنگ قرمز بالای آن حرف قرار دهد (—). اگر هنگام تلفظ حرفی لب های او حالت افتادگی و و اسم آن نقطه را «فتحه» نامید. اگر هنگام تلفظ حرفی لب های او حالت افتادگی و شکستن گرفت، یک نقطه با رنگ قرمز زیر همان حرف قرار دهد (—). تا نشان دهنده مکسور بودن آن حرف حین تلفظ باشد و اسم آن نقطه را «کسبه» نامید. همچنین اگر هنگام تلفظ حرفی لب های او حالت به هم پیوستگی گرفت، یک نقطه با رنگ قرمز جلوی آن حرف قرار دهد (—). تا نشان دهنده مضموم بودن آن حرف حین تلفظ باشد

۱. آیت الله سید حسن صدر رحمته الله درباره بنیان گذار علم نحو بیان کرده که فشرده آن چنین است: ابوالاسود دوئلی می گوید بر علی علیه السلام وارد شدم و او را در حال فکر کردن دیدم. عرضه کردم: «ای امیر مؤمنان، چه چیز شما را به فکر افکنده است؟» حضرت فرمودند: «در سخن گفتن مردم شهر شما اشتباهاتی شنیدم. از این رو تصمیم گرفتم نوشته ای تهیه کنم که دربرگیرنده اصول کلام عرب باشد.» عرض کردم: «اگر چنین کنی، ما را زنده کرده ای و این اصول نزد ما باقی خواهد ماند.» ایشان سپس نوشته ای را با این متن به من نشان داد: «بسم الله الرحمن الرحيم. کلام بر سه قسم است: اسم، فعل و حرف... [و در آن به تشریح اسم و فعل و حرف پرداخته بود]». از حضرت خواستم به من اجازه دهد این کار را به انجام رسانم. حضرت موافقت فرمودند. پس من نوشته های خود را بر ایشان عرضه می کردم و آن حضرت مرا باکم و زیاد کردن مطالب راهنمایی می فرمودند (صدر، تأسیس الشیعة لعلموم الاسلام، ص ۵۱).
۲. علت نام گذاری این علامت ها به «حرکات»، این است که نام این «علامت ها» بر اساس نوع حرکت لب ها هنگام تلفظ حروف بوده است.

و اسم آن نقطه را «ضمّه» نامید؛ مانند:

رسوله = رَسُولُهُ - رسولیه = رَسُولِهِ

ابوالاسود آیات را شمرده شمرده می‌خواند و نویسند، حروف و کلمات قرآن را به منظور نشان دادن اعراب آنها نقطه‌گذاری می‌کرد. نقطه‌گذاری هر بگری از قرآن که تمام می‌شد، ابوالاسود آن را با زبانی می‌کرد. به همین ترتیب تمام قرآن نقطه‌گذاری شد و دیگران نیز از این روش در نگارش قرآن‌ها پیروی کردند. علامت‌گذاری اولیه قرآن برای نشان دادن اعراب کلمات بود. از این رو به آن «نقطه اعراب» می‌گفتند.

با پیروی از این روش، صحیح خواندن قرآن از نظر اعراب تا اندازه‌ای تحقق پیدا کرد، ولی مشکل تشخیص حروف متشابه همچنان باقی بود. برای برطرف کردن این اشکال، دو تن از شاگردان ابوالاسود به نام‌های یحیی بن یعمر^۲ و نصر بن عاصم^۳ با استفاده از تجربه‌های استاد خود، حروف را نقطه‌گذاری کردند تا حروف متشابه از یکدیگر تمیز داده شوند و برای اینکه نقطه اعراب با نقطه حروف (اعجام)^۴ اشتباه نشود، نقطه‌های حروف را هم‌رنگ حروف یعنی «مشکی» و نقطه اعراب را با همان رنگ قرمز می‌نوشتند. پس از مدتی از نقطه‌های رنگ با لاجوردی برای تشخیص «الف»، «واو» و «یا»یی که به صورت همزه خوانده می‌شدند، از نقطه سبز برای تمیز دادن همزه وصل از همزه قطع در ابتدای کلمات استفاده کردند.

۱. «اعراب» به معنای «سخن گفتن، درست و فصیح و آشکار و روشن ساختن» است و چون با علامت‌گذاری حروف، تلفظ صحیح کلمه روشن می‌شود، می‌گویند: کلمه را اعراب‌گذاری کرد.
۲. یحیی بن یعمر عُدوانی بصری از شاگردان ابوالاسود دولی و از شیعیانی است که اهل بیت علیهم‌السلام را برتر از دیگران می‌دانست. وی شاعری حاضر جواب، محدث و عالم به قرآن کریم و نحو و لغت عرب بود. او یکی از قاریان بصره و مدتی نیز قاضی سرزمین خراسان بود. وفات وی را قبل از سال ۱۰۰ قمری و بعضی بعد از آن دانسته‌اند (صدر، تاسیس الشيعة لعلوم الاسلام، ص ۶۵ و ۶۷).
۳. نصر بن عاصم لیشی از شاگردان ابوالاسود بود و نحو را از یحیی بن یعمر آموخت و با او در نقطه‌گذاری حروف متشابه قرآن همکاری می‌کرد (حجتی، پژوهشی در تاریخ قرآن، ص ۴۶۹).
۴. «عَجَمَ یا أَعْجَمَ الحرف» یعنی حرف را با نقطه‌گذاری از ابهام خارج کرد. حرفی که از نظر شکلی یکسان‌اند، با نقطه‌گذاری از یکدیگر تمیز داده می‌شوند که به این نقطه‌ها «نقطه اعجام» می‌گویند. در عربی به حروف نقطه‌دار «حروف مُعْجَمَه یا مَنْقُوطَه» و به حروف بی نقطه «حروف مُهْمَلَه یا غیر مَنْقُوطَه» می‌گویند.

این کارها تا اندازه بسیاری توانست مشکل تشخیص حروف متشابه را برطرف کند؛ ولی مشکل به کار بردن رنگ‌های متفاوت به منظوره‌های مختلف در کتابت، خلیل بن احمد فراهیدی^۱ را بر آن داشت که نقطه‌هایی را که نشان‌دهندهٔ اعراب و همزه بود، تغییر شکل دهد؛ چنان‌که برای تشخیص حرکت فتحه از شکل «الف»، تشخیص حرکت کسره از شکل «یاء» و تشخیص حرکت «ضمه» از شکل «واو» کمک گرفت و آنها را به صورت کوچک‌تر در بالا و زیر حروف قرار داد و برای همزه از قسمت بالای حرف عین (ء)، و برای علامت‌هایی چون سکون، تشدید و مد، شکل‌های دیگری وضع کرد که به یاری خداوند جزئیات هر یک را جداگانه در مبحث علامت‌ها بیان خواهیم کرد.

بعد از او نیز تغییراتی در رسم‌الخط قرآن کریم درگرفت که هر یک در سهولت قرائت و آموزش قرآن نقش بسزایی داشت و مورد استقبال بیشتر مسلمانان قرار گرفت.^۲

معرفی کتاب

کتاب حاضر در رابطه با نظام آموزشی قرآنی علمی علمیه سال اول تحصیلی و دانشگاه‌ها تهیه شده و شامل سه بخش روان‌خوانی، تجوید و تلفظ و ابتدا است. این کتاب برای افرادی است که با اصول نگارش و علامت‌گذاری قرآن کریم آشنایی اجمالی دارند، ولی به علت نداشتن تمرین بر روان‌خوانی قرآن مسلط نیستند و مایل‌اند با قواعد علم تجوید و وقف و ابتدا نیز آشنا شوند.

۱. خلیل بن احمد فراهیدی از علمای شیعه و از اصحاب امام جعفر صادق علیه السلام و شاعری توانا و از بزرگان علم نحو و واضع علم عروض (علمی که با آن به اوزان شعر و تغییرات آن پی می‌برند) است. نخستین فرهنگ لغت عرب به نام *الکفین* منسوب به اوست. وی در سال ۱۷۰ قمری در ۶۴ سالگی در بصره درگذشت (جمعی از نویسندگان، *دانشنامه جهان اسلام*، ج ۱۶، ص ۱۰۲ و ۱۰۴؛ صدر، *تأسیس الشیعة لعلوم الاسلام*، ص ۱۵-۴۸).
 ۲. ر.ک: سجستانی، *المصاحف*؛ ابوعمرو الدانی، *المحکم فی نقط المصاحف*؛ الزکشی، *البرهان فی علوم القرآن*، ج ۱؛ جلال الدین السیوطی، *الاتقان؛ المارغنی، دلیل الحیران علی مورد الظمان؛ الزرقانی، مناهل العرفان*، ج ۱؛ معرفت، *التمهید فی علوم القرآن*، ج ۱؛ حجتی، *پژوهشی در تاریخ قرآن کریم*؛ صدر، *تأسیس الشیعة لعلوم الاسلام*.

بخش اول: روان‌خوانی قرآن کریم

لازمه‌آشنایی با قواعد تجوید تسلط کامل بر روان‌خوانی قرآن کریم است. از این رو بخش اول کتاب برای افرادی تنظیم شده است که نمی‌توانند روان و بدون غلط قرآن را قرائت کنند. افرادی که با مشکل روان‌خوانی مواجه‌اند، دو دسته‌اند:

دسته اول: افرادی که با قواعد روخوانی قرآن کریم آشنایی ندارند.

دسته دوم: افرادی که با قواعد روخوانی آشنایی اجمالی دارند، ولی به سبب نداشتن تمرین نتوانسته‌اند مطالب فراگرفته را در حافظه خود نگه دارند.

بخش اول این کتاب را به منظور آشنایی با تمامی مطالب لازم برای صحیح‌خوانی از نظر نگارش و علامت‌گذاری و تسلط بر روان‌خوانی قرآن کریم تنظیم کرده‌ایم. برای اینکه این بخش تکراری و خسته‌کننده نباشد، ضمن ریشه‌یابی علامت‌ها (از نظر شکل، اسم و تلفظ) و قواعد و بررسی تفاوت آنها بر اساس قرآن‌هایی با رسم‌الخط عربی و ایرانی، لحن عربی قرائت را نیز در متن گنجانده‌ایم. همچنین فراگیری قواعد تجویدی نیز فراهم آمده باشد. این بخش برای یک واحد درسی تهیه شده و با توجه به اینکه همه افراد کلاس در یک سطح نیستند، چند ساعت تمرین بعد از هر درس برای تقویت آموخته‌های آنان و تسلط کامل بر روان‌خوانی قرآن کریم در نظر گرفته شده است.

یادسپاری

۱. درس‌بندی و تنظیم مباحث این بخش برای افرادی است که در روان‌خوانی قرآن کریم با مشکل مواجه‌اند. از این رو معلمان ارجمند می‌توانند قبل از تدریس، قرآن‌آموزان خود را از نظر روان‌خوانی ارزشیابی کنند و بر اساس تشخیص خود چند درس را در یک جلسه تدریس کنند و در صورتی که همه قرآن‌آموزان در روان‌خوانی مشکل نداشته‌اند، به تدریس بخش دوم کتاب بپردازند.

۲. هدف از تدریس این بخش تنها یادگیری و حفظ قواعد نیست، بلکه تسلط کامل بر روان‌خوانی صحیح قرآن است. از این رو قبل از شروع بخش دوم، همه قرآن‌آموزان باید

بتوانند تمامی قسمت های قرآن را صحیح، روان و بدون مکث بخوانند و تنها قبولی در امتحان کتبی کفایت نمی کند.

بخش دوم: تجوید قرآن کریم

قرائت قرآن بر اساس آیه «وَرَتَّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِیْلًا»^۱ باید به ترتیل باشد. قرائت ترتیل بر اساس فرمایش مولای متقیان علی بن ابی طالب علیه السلام قرائتی است که دو ویژگی دارد:^۲

۱. بیان الحروف: بیان صحیح و آشکار حروف؛

۲. حفظ الوقوف: انتخاب جای مناسب برای وقف و ابتدا.

بر اساس فرمایش آن حضرت علم تجوید برای بیان الحروف، و علم وقف و ابتدا برای حفظ الوقوف تأسیس شد تا قرائت ترتیل طبق اصول و ضوابط آنها باشد.

بخش دوم کتاب به قواعد تجوید اختصاص دارد. ضرورت یادگیری علم تجوید از اینجا شروع می شود که هر مسلمانی در هر یک از نمازهای پنج گانه خود می بایست دو بار سوره حمد و یکی دیگر از سوره های قرآن را بخواند. افزون بر آن سایر اذکار نماز نیز باید عربی باشد و چنانچه حروف و کلمات آیات با کمال صحیح تلفظ نشوند، معنا تغییر می کند و نماز باطل خواهد شد. از این رو همه فقهای شیعه و مراجع بزرگوار تقلید فرموده اند ادای حروف از مخارج (آنها به طوری که در عرف عرب آن را ادای آن حرف بدانند، نه حرف دیگر) و همچنین رعایت صفاتی که در طبیعت حروف نهفته است و آنها را از هم متمایز می کند، بر همه افراد واجب است.

این مسئله شامل تلفظ حرف از مخرج آن همراه با صفات ذاتی و مُمَیَّزَه است که در طبیعت حروف نهفته است و باعث تمیز دادن حروف از یکدیگر می شود؛ اما رعایت صفات عارضی و مُحَسِّنَه - که هنگام ترکیب حروف عارض می شود و باعث روان و نیکو

۱. «و قرآن را شمرده و با دقت بخوان» (مزمّل: ۴).

۲. «الترتیل حفظ الوقوف و بیان الحروف» (فیض کاشانی، تفسیر صافی، ج ۱، ص ۴۵)، «الترتیل حفظ الوقوف و آداء الحروف» (مجلسی، بحار الانوار، ج ۶۷، ص ۳۲۳)، «الترتیل تجوید الحروف و معرفه الوقوف» (ابن الجزری،

النشر فی القراءات العشر، ج ۱، ص ۲۰۹)؛ معنای هر سه عبارت یکی است (تواتر معنوی).

ادا شدن کلمات و آیات قرآن کریم می شود - مستحب است.^۱
بخش دوم کتاب در قالب دو واحد درسی تنظیم شده است؛ یک واحد آن جهت یادگیری قواعد تجوید و واحد دیگر برای تمرین عملی بیشتر به منظور جای گیری صحیح قواعد فرا گرفته در حافظه است. از این رو معلمان محترم بهتر است با توجه به تفاوت سطح افراد هر کلاس به تمرین عملی بپردازند.

بخش سوم: وقف و ابتدا^۲

در اهمیت مسئله وقف و ابتدا، افزون بر فرمایش حضرت علی رضی الله عنه در تفسیر معنای ترتیل، عقیده علمای قرائت چنین است: «کسی که وقف را نشناسد، قرآن خواندن را نمی داند».^۳ از این رو بخش سوم و پایانی را به فشرده ای از «قواعد وقف و ابتدا» (به عنوان تتمه مباحث تجوید) اختصاص دادیم. تلمذ و رعایت آنها قرائت ما بر اساس آیه شریفه «وَرَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِیْلًا» به ترتیل باشد.

۱. طباطبایی، العروة الوثقی (فی احکام القراءه) مسئله ۵۳ و ۳۷؛ نجفی، جواهر الکلام، ج ۹، ص ۳۹۸. شهید اول (م ۷۸۶ق) در کتاب الرسالة الفیه، ص ۲۴۰ (الرابع عشر من واجبات القراءه) تلفظ حرف از مخرج آن را، که متواتر نقل شده باشد، از واجبات قرائت دانسته است.

۲. مطالب «وقف و ابتدا» شامل دو مبحث است:

الف) انتخاب محل مناسب برای وقف و ابتدا؛

ب) روش وقف کردن بر آخر کلمات.

به تناسب «روخوانی و روان خوانی قرآن کریم» مبحث «روش وقف کردن در آخر کلمات» بعد از آشنایی با «اصول نگارش و علامت گذاری قرآن کریم» آموزش داده می شود و مبحث «انتخاب محل مناسب برای وقف و ابتدا» بعد از آشنایی با «قواعد تجوید»؛ ما نیز در این کتاب از همین روش پیروی کرده ایم.

۳. الحصری، معالم الاهتداء الی معرفة الوقف والابتداء، ص ۲۲.

در پایان متذکر می‌شویم که عنوان کتاب قبلاً «روان خوانی و تجوید قرآن کریم» بود و جدیداً عنوان «آموزش قرائت قرآن کریم» را به آن اضافه کردیم.

خداوند متعال را شاکریم که به ما توفیق داد تا نوشته حاضر را تهیه کنیم و در اختیار علاقه‌مندان قرآن کریم قرار دهیم. امیدواریم معلمان عزیز با راهنمایی خود ما را در جهت رفع نقایص این نوشته و ارائه کار بهتر کمک کنند.

از همه عزیزانی که از این نوشته استفاده می‌کنند، التماس دعا دارم و خواهشمندم اگر نقیصه‌ای در کار دیدند، تذکر دهند تا در چاپ‌های بعدی اصلاح شود.

الحمد لله رب العالمين

من الله التوفيق

قم . شیخ علی حبیبی

www.ketab.ir